

ФІЗИКА В ЖИТТІ ДВОХ ПОКОЛІНЬ

Проскура О. Осяяні світлом науки. Нариси з історії фізики. — Львів: Євросвіт, 2009. — 416 с.

Ім'я Олександра Івановича Проскури добре відоме багатьом київським ученим, насамперед фізикам, адже це була знакова особистість у житті наукової спільноти 60–80-х років минулого століття. Він народився в 1936 р. у Києві в родині, причетній до художньої інтелігенції міста, тому Олександрові була рідною атмосфера і життєва програма шістдесятників. З 1961 р. його доля пов'язана з Інститутом фізики АН України, де він успішно закінчив аспірантуру в академіка Олександра Генріховича Гольдмана, захистив кандидатську дисертацію «Природа ефекту Гуддена–Поля у порошкових люмінофорів ZnS-Cu» (1967). Плідно працюючи як фізик-експериментатор, О.І. Проскура тяжів і до гуманітарних студій, захоплювався історією фізики і культури загалом. Чуйний до осмислення національного досвіду в надрах тоталітарної системи, він товаришував з Євгеном Сверстюком, Аллою Горською, Іваном Світличним, Романом Корогодським, Михайлиною Коцюбинською. У 1999 р. Олександр Іванович переїхав до Німеччини, де продовжував працювати в галузі історії фізики і популяризації науки. Його нариси друкували наукові часописи «Український фізичний журнал», «Вісник НАН України», «Журнал технической физики», «Наука та наукознавство». Життя вченого обірвалося в 2007 р. у Берліні.

Збірка статей О.І. Проскури «Осяяні світлом науки» присвячена 80-річчю Інституту фізики НАН України і 125-річчю від дня народження його вчителя академіка О.Г. Гольдмана.

Інститут фізики створено в 1929 р. Його засновником і першим директором був О.Г. Гольдман, обраний у 1929 р. академіком АН УРСР за кафедрою фізики. На момент організації колектив установи налічував 20 співробітників, зокрема 6 наукових працівників і 10 аспірантів. Маючи нечис-

ленне обладнання і невеликий штат, інститут спрямував свою діяльність на розширену підготовку молодих наукових кадрів, пошук і формування тематики досліджень, досягши істотних успіхів. Аспірантуру кафедри фізики в перші роки існування інституту закінчили такі відомі згодом учені, як академіки АН УРСР В.Є. Лашкар'юв, С.І. Пекар, М.В. Пасічник, академік АН СРСР В.П. Лінник, члени-кореспонденти АН УРСР Н.Д. Моргуліс, П.Г. Борзяк, доктори наук М.Д. Габович, О.Г. Миселюк (директор інституту в 1938–1941 рр.) та ін. До 1938 р. у закладі організаційно виокремилися три основні науково-дослідні напрями: фізика напівпровідників (керівник О.Г. Гольдман, з 1939 р. — В.Є. Лашкар'юв), фізика електронних та електровакуумних процесів (керівник Н.Д. Моргуліс), рентгенометалофізика (керівник доктор фіз.-мат. наук С.Д. Герцрікен).

О. Проскура одним із перших привернув увагу до трагічної долі О.Г. Гольдмана і створеного ним інституту, причому його публікації засновані на архівних матеріалах, у тому числі знайдених в архівах КДБ. У книжці опубліковано два нариси про Олександра Генріховича. Особливий інтерес викликає стаття про полеміку між А.Ф. Йоффе й О.Г. Гольдманом, яка призвела до його арешту і заслання, негативно позначилась на розвитку фізики в Україні.

У «Нотатках до 100-річчя формулювання закону фотохімічної еквівалентності» автор розглянув історію відкриття основного закону фотохімії, становлення квантового формулювання закону фотохімічної еквівалентності, спираючись на праці Йоганеса Штарка й Альберта Ейнштейна. Але особлива цінність статті в дослідженні ролі доробку О.Г. Гольдмана в цих відкриттях.

Чимало місця в рецензованій книзі відведено німецькій фізиці, і не тільки тому,

що О. Проскура мав змогу працювати в архівах і бібліотеках Німеччини, а головним чином тому, що саме німецька фізика кінця XIX — початку XX ст. лідувала в науковій революції. Привертають увагу нариси про засновника берлінської школи фізики Густава Магнуса, видатних науковців Германа фон Гельмгольца, Еміля Варбурга, Макса Планка, знаного теоретика, експериментатора, винахідника Вальтера Шоттки, праці якого вплинули на розвиток індустрії електроніки, що визначає в наш час майже всі аспекти життя інформаційного суспільства. Цікаво викладені статті «Гіпотеза А. Айнштейна про світлові кванти та фізичну природу зовнішнього фотоефекту», «Дослід К. Девіссона та Л. Джермера з дифракції електронів», а також розповіді про нобелівських лауреатів Філіппа Ленарда, Роберта Мілікена, Петера Дебая та одного із засновників фізики твердого тіла Роберта Віхарда Поля (він відкрив явище, назване ефектом Гуддена–Поля, яке досліджував і О.Г. Гольдман).

Переїнятий почуттям національної свідомості, О. Проскура повертає до нашої пам'яті імена українців, котрі досягли за кордоном значних наукових результатів: видатного експериментатора Остапа Стасіва, першого директора Інституту біофізики Товариства Кайзера Вільгельма Бориса Раєвського.

Книга «Осяяні світлом науки» утверджує ідеї міжнародної співпраці фізиків, їх належності до світової дослідницької спільноти. Вона видана в серії «Бібліотека молодого науковця» і без сумніву сприятиме залученню молоді до чарівного світу наукового пізнання.

Антон НАУМОВЕЦЬ,
академік НАН України,
віце-президент НАН України,
Валентин ОНОПРІЄНКО,
доктор філософських наук